

Отримано: 20 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: juliaklu2004@yahoo.com

iryaklyufinska@yahoo.fr

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-124-127

Гурмак Ю. М., Клюфінська І. М. Граматичні трансформації французької мови під впливом ідеології абсолютизму. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 124–127.

УДК: 811.133.1'36+94(44)"16"

Гурмак Юлія Михайлівна,

кандидат філологічних наук, викладач кафедри філології та перекладу,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Клюфінська Ірина Михайлівна,

доцент кафедри філології та перекладу,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ ПІД ВПЛИВОМ ІДЕОЛОГІЇ АБСОЛЮТИЗМУ

Статтю присвячено дослідженню проблеми розвитку граматичної системи французької мови у XVII столітті, тобто у час розквіту абсолютної монархії. Проведено аналіз впливу суспільно-політичного устрою на зміни у тогочасній французькій граматиці. Зазначено, що упорядкуванням французької мови займалися учасники салонів та придворні лінгвісти такі, як Малерб, Воже-ла, Шіфле, Мона, Арно і Лансело та інші. З'ясовано, що в ту епоху, яку прийнято вважати класичним, співіснувало дві тенденції граматичних трансформацій: розвиток правильної практичної граматики, яка сприяла розвитку соціальної еліти, та розвиток аналітичної граматики, яка черпала свій матеріал у філософії та логіці.

Ключові слова: граматична система французької мови, класицизм, абсолютизм, абсолютна монархія.

Yuliya Gurmak,

PhD of philological sciences,

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Iryna Klyufinska,

Associate professor,

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS OF THE FRENCH LANGUAGE UNDER THE INFLUENCE OF THE IDEOLOGY OF ABSOLUTISM

The article is devoted to the study of the development of the grammatical system of the French language in the XVII century, during the golden age of the absolute monarchy. The analysis of the influence of the socio-political system on the changes in the French grammar of that time is carried out. In this century of authoritarian and centralized state organization, it was the grammarians who shaped the language to their mind. The reign of Louis XIV created more than a hundred professional grammatical censors, thanks to whom the French language survived the era of "distinction" and consolidation. It is noted that participants of salons and court linguists such as Malherbe, Vaugelas, Chifflet, Maupas, Arnauld and Lancelot and others were engaged in organizing the French language. Each grammarian offers his own vision of the motives that must precede the adoption of a rule. It was found that in the era that is considered classic, two tendencies of grammatical transformations coexisted: the development of correct practical grammar, which contributed to the development of the social elite, and the development of analytical grammar, which drew its material from philosophy and logic. Grammarians mostly pursue the idea of perfect grammar with uniform and absolute rules.

Key words: grammatical system of the French language, classicism, absolutism, absolute monarchy.

Постановка проблеми. Протягом всієї історії мовні течії набували різних облич, однак, поняття «правильного вживання» (bon usage) завжди було в центрі дискусій, зокрема у дослідженнях класичного періоду французької мови. Класичним прийнято називати етап розвитку французької мовної системи, який припадає на XVII століття. Для політичних еліт XVII століття у Франції лінгвістична стандартизація була інструментом для об'єднання території та нав'язування ідеології абсолютизму, яка породила кілька академій, зокрема Французьку академію під впливом Рішельє. В більш широкому сенсі, культурні еліти беруть участь у цій нормалізації, нав'язуючи «громадянську» мову – мову, якою розмовляли у королівському дворі або у паризьких салонах – на протигагу народній мові – мові простолюдинів або провінціалів. Тому мовний порядок розкриває суспільний лад, створює ієрархії та виключає тих, хто не належить до «вищого світу» [3].

Актуальність дослідження зумовлено тим фактом, що, прослідкувавши граматичні трансформації французької мови у класичний період її розвитку, ми зможемо краще зрозуміти походження сучасних номенклатур, зокрема, так званої традиційної граматики.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Наше дослідження здійснено в межах держбюджетної тематики кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу «Глобалізація інформаційного простору».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню становлення французької мови та її граматичної системи зокрема присвячено чимало наукових розвідок. Слідом за роботами К. Жуго, Ж. Сіуффі, Д. Дені та Ф. Мазьєр наша праця має на меті висвітлити політичну нормалізацію французької мови в її класичний період. Також проблему становлення французької літературної норми досліджували такі лінгвісти як Б. Кемада та А. Рей, які зробили вагомий внесок у розробку проблем нормування французької мови, співіснування кількох нормативних моделей, неології, словникового позначення лексики. В

Україні цьому питанню присвячено монографію О. С. Клименка, який акцентував увагу на лінгвокультурних особливостях нормотвірної діяльності у Франції.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми та наукова новизна. Наше дослідження зосереджено на граматичних трансформаціях у класичний період розвитку французької мовної системи (XVII століття), оскільки саме в цей час завершується формування французької держави та остаточно окреслюються норми французької національної літературної мови. У цьому столітті авторитарної та централізованої державної організації саме граматики формували мову на свій смак. Правління Людовіка XIV створило більше сотні професійних граматичних цензорів, завдяки яким французька мова пережила епоху «розрізнення» та консолідації. Саме цьому аспекту присвячена наша розвідка, що виділяє її серед інших досліджень та становить її **наукову новизну**.

Викладення основного матеріалу. «Абсолютна» влада, «абсолютне» панування, «абсолютний» король, тобто король, який утримує всі гілки влади: законодавчу, судову та виконавчу – ось вирази, які найчастіше вживалися саме сучасниками Людовіка XIII та Людовіка XIV для визначення сутності тогочасної влади. У словнику «Dictionnaire de Trévoux» 1732 року видання слово «absolu» тлумачиться як: «Суверенний, незалежний. Абсолютний володар. Означає без винятків, без обмежень» [6].

Жак Еллюль наводить чотири спільних риси до концепту «абсолютизм»:

- «Влада сприймається такою, що не має обмежень ні зовнішніх (людина, право, договори, моральність ...) ні внутрішніх (інституційні рамки). Абсолютний монарх є господарем людей і благ.
- Влада базується на такій абсолютній цінності як Бог. Але це також стосується і державних інтересів. Право на існування абсолютної влади не піддається нагляду. Абсолютна влада не пояснюється і не може бути критикована.
- Держава – це добро. Король знає істину. Там, де владарює держава, одночасно панує благополуччя людей та істина. Отже, там не може бути ніяких спротивів, ні протестів.
- Влада є стабільною та незмінною» [5].

Щоб знайти обґрунтування абсолютизму у Франції, варто звернутися до періоду, що наступив після Середньовіччя, а особливо до періоду Відродження. Королівська влада зміцнила свою законність і своє правління після закінчення Столітньої війни. Франциск I вводить своє правління в релігійній та фінансовій сферах. Тоді, незважаючи на спротив парламенту, оподатковується Болонський конкордат. Міста чи церква зобов'язані платити та погоджуватися на позики, які ніколи не поверталися. Своїй верховній владі він підкоряє також і парламент. Франциск I вже сприймається як «абсолютний» монарх, але він ще недостатньо могутній, щоб відмовитися від середньовічних привілеїв. Поява «чиновницької» бюрократії також характеризує становлення абсолютизму в цей період. Чиновники служать для того, щоб «прив'язати населення до виконання свого обов'язку» – скаже Ришельє [6].

Жан Боден є одним із перших теоретиків абсолютизму у XVI ст. У своїй праці «Шість книг Республіки» (*Six livres de la République*) (1576 рік) він створює теорію «республіки» в римському значенні «суспільних інтересів», тобто держави. У цій теорії він висуває концепт влади, яка може видавати та відмінити закони і належить особисто монарху, незважаючи на те, чи згодні його піддані. Для Бодена республіка є спільнотою людей, де проявляється верховна влада. Верховна влада неодмінно тягне за собою можливість створення закону, всі інші повноваження випливають з останнього. Монархія за божим правом є найкращим втіленням верховної влади. Жан Боден відрізняє абсолютизм від тиранії. Він критикує тих, хто бажає зробити державу власністю монарха. Він бачить дві межі для абсолютної монархії: всередині – дотримання основних законів, зовні – дотримання підписаних угод та спільного права для всіх [2].

Починаючи з XVII ст. абсолютизм починає процвітати. У першій половині XVII ст. важкими моментами для королівської влади стали періоди регентства. Одним із великих мислителів абсолютизму є Ришельє. Його думка по суті базується на ідеї, що могутність – це єдина необхідна для держави річ. А так як король отожднює себе з державою, він, з одного боку, не повинен відчувати жодного опору, а з іншого, не повинен розділяти свою владу з ніким. Єдиною причиною всіх дій короля є державні інтереси. Інтереси держави понад усе інше. Діяти в інтересах держави є єдиним обов'язком короля. Ришельє добре розуміє, що такі принципи відкривають шлях до зловживань. Але це невелика біда, так як від зловживань сильної влади страждають тільки окремі особи, а слабка влада піддає небезпеці усе суспільство. Людовік XIV вважав, що король сам втілює владу, а отже, повинен сам її здійснювати. Він правив без прем'єр-міністра і приймав рішення сам, дослухаючись до порад від свого канцлера, від міністрів та державних секретарів. Однак треба уточнити, що Людовік XIV ніколи не казав «Держава – це я» і що це формулювання було йому приписане, щоб засудити його волю правити самостійно [6].

У XVIII ст. абсолютизм особливо критикується філософами Просвітництва як Дені Дідро та Жан-Жак Руссо. Однак деякі філософи приймають одну абсолютистську форму – освічений деспотизм. В рамках цієї форми абсолютна держава підкоряється розуму (Просвітництву), який повинен правити усім. Освічений деспот використовує свою абсолютну владу, щоб завершити реформи, необхідні для прогресу та загальноприйняті для земного благополуччя людей. Піддані сприймаються нездатними охопити зміст прогресу. Тому необхідно діяти авторитарним способом. Королі, освічені філософами, повинні здійснювати свої плани через ефективне управління. Освічений абсолютизм веде до раціоналізації засобів влади, до послаблення влади аристократії.

У цей час французька мова, якою розмовляли у Парижі, поширюється не лише по всій території Франції, а й за кордоном. Одним із пріоритетів стало її нормування. «Упорядкуванням» мови почали займатися учасники салонів та придворні лінгвісти такі, як Малерб, Вожа, Бонур та інші. Цей період прийнято називати класичним. Багато змін стосувалося вимови. Поступово перестали вимовлятися останні дифтонги та кінцеві приголосні, окрім «г», а також остання голосна «е». Також було уніфіковано наголос – з того часу всі слова наголошувалися на останньому складі, який вимовлявся. У багатьох випадках ненаголошений голосний «е» у середині слова також став «німим» [9]. Оскільки цей період був лише початковим етапом, ще паралельно співіснують різні точки зору щодо вимови, орфографії чи граматичної системи. Однак, все стабільнішим стає такий порядок членів речення: підмет, присудок, інші члени речення. Також уточнюються правила щодо узгодження *participe passé* (дієприкметника). *Le passé composé* (минулий складений час) починає замінювати *le passé simple* (минулий простий час). *Le participe présent* (дієприслівник) стає незмінним незалежно від роду та числа. Граматики

та лінгвісти намагаються очистити лексичний запас французької мови від «грубих», «вульгарних», занадто «простонародних» слів та неологізмів. Хоча, розвиток науки та техніки призвів до появи певних термінів грецького походження. Також не обійшлося без запозичень з іспанської та німецької мов [9].

Занепокоєність про те, щоб мовлення було гарним проявляється у граматиках, де можна знайти різні точки зору щодо того чи іншого способу висловлення. Кожен граматист пропонує власне бачення мотивів, які повинні передувати прийняттю того чи іншого правила. Шіфле, наприклад, наполягає на тому, що потрібно знати правила минулого та етимологію [4], тоді як Вожла, автор відомих «Ремарок щодо французької мови» (*Remarques sur la langue française*), висуває як потужну норму «манеру розмови найрозумнішої частини Двору, відповідно до манери письма найрозумніших авторів часу» [10, с. 2]. Саме Вожла наважується прийняти і проголосити найелітарніший соціальний критерій щодо норми. Ця позиція відтворює монархічний соціальний порядок, виступаючи за сувору мовну дисципліну.

Грамматика «Port-Royal» пропонує зовсім інше бачення норми, норма там базується на правилах, узгоджених з думкою. Таким чином норма є продуктом закономірності та розсудливості [1]. Автори, Арно і Лансело, однак, не заперечують різко окреслених рішень Вожла, які вони до того ж цитують і беруть за вихідну позицію для деяких зі своїх роздумів про правила. Так, вони присвячують цілу главу «Перевірки одного правила Французької мови» (*L'Examen d'une regle de la Langue Française*), яке полягає в тому, що не можна ставити відносний займенник після іменника без артикля (глава X) [1]. Спостереження, які вони ведуть, є зразком строгого мовного аналізу для того часу: розглядаються різноманітні випадки, згадується теорія класифікації іменників, висловлюються принципи детермінації.

Грамматичний аналіз стосувався також частин мови. У той час ще існував загальний «клас назв», який розділявся на іменники (сучасні загальні назви та власні назви) та прикметники (наші сучасні прикметники або якісні прикметники традиційної граматики). Принципом, який лежав в основі такого об'єднання, було те, що всі ці слова направлені на об'єкти людських думок або на їх характеристику. Об'єкти представляють субстанції які можуть існувати (*subsister*) самостійно: слова «Pierre» (Петро) та «table» (стіл) для свого існування в мові не мають необхідності в додатковій семантичній інформації. Отже їх називають іменниками (*des noms substantifs*). Навпаки, прикметники надають тільки характеристику. Таке слово не може саме існувати у мові, воно мусить прикріпитися (*s'adjoindre*) до іншого слова, звідки його назва – прикметник (*le nom adjectif*). І справді, такі слова як «gentil» (милий) чи «intéressant» (цікавий) проявляють своє значення тільки тоді, коли знаходяться біля іменника та дають чітке визначення [8].

Щодо артикля та прийменника, то варто зазначити, що у той час артикль займає більш впевнене місце серед частин мови. Тим часом граматисти аналізують як артиклі ще й злиті детермінативи та прийменники: «j'ai parlé au Roy» (я розмовляв з Королем), «je suis le serviteur du Roy» (я є слугою Короля), «il appartient à Roy de gouverner» (Королю належить правити), «la statue de César» (статуя Цезаря), «adressez à Dieu vos prières» (зверніть до Бога свої молитви) [7, с. 53-68]. Все ж тут уже проявляються сумніви: Мопа пише щодо деяких злитих детермінативів або щодо прийменників з детермінативом, що «це скоріше прийменники ніж артиклі» [7, с. 62].

Логіка об'єднання займенників слідує класифікації, запропонованій в попередньому столітті. Присвійні, вказівні та неозначені детермінативи, які до появи нової граматики довгий час розглядалися як прикметники, у граматиках XVII століття визначені як займенники, наприклад: «ce» і «ceste» віднесені до вказівних займенників і розміщені поруч з «luy» та «elles»; неозначені займенники мають у своєму складі наш детермінатив «quelques», тоді як серед присвійних займенників знаходяться «mon, ma, mes» (мій, моя, мої); «ton, ta, tes» (твій, твоя, твої) і т.д. Мопа слідує традиції (як він зробив це у випадку з деякими артиклями) і потім викладає свою інтуїцію, згідно з якою ««mon, ma» (мій, моя) є насправді не займенниками, а присвійними прикметниками [7].

Лінгвістичний аналіз знаходиться в зародку. Великий вклад у нього зробила грамматика Арно і Лансело, яку ще називають грамматика «Port-Royal». З одного боку, вона представляє структуру, спільну з іншими граматиками XVII століття, написаними французькою мовою, поділяє з ними певне число теоретичних позицій, а з іншого, вона глибоко відрізняється метою та судженнями, які вона пропонує. Грамматика Арно і Лансело полягає у перенесенні філософських і логічних концептів на лінгвістичний аналіз. Слова, з однієї сторони, розділені на дві надкатегорії: в одній вони відправляють нас до «об'єкта думки» (іменник, артикль, займенник, дієприкметник, прийменник та прислівник); в другій вони відправляють нас до «форми та манери наших думок» (дієслово, сполучник та вигук) [1, с. 30]. З другої сторони, автори проголошують аксіомою лінгвістичного аналізу усі три дії розуму: сприйняття, судження та прийняття висновків. Серед цих дій центральною є дія судження, яка виражається дієсловом. Судити полягає в тому, щоб «ствердити, що річ, яку ми сприймаємо, є такою, або такою не є» [1, с. 28].

Прогресивна граматична позиція «Port-Royal» полягає в тому, що було встановлено зв'язок між граматичним матеріалом (фрази), філософськими концептами (сприймати, судити та робити висновки) і логічним аналізом (наявність одного «речення», яке може розкластися на менші елементи).

Головні висновки. Грамматика XVII століття має два обличчя: з однієї сторони – це розвиток правильної практичної граматики, яка сприяє розвитку соціальної еліти, та є важливим першоджерелом, а з другої – це розвиток аналітичної граматики, яка черпає свій матеріал у філософії та логіці. Запити авторів націлені на класифікацію слів, а саме на те, що стосується артиклів, прийменників і займенників, але традиції вже встановилися і чинять опір. Аналіз функцій немає розвитку в практичних граматиках, які використовують тільки латинські відмінки (називний і знахідний), щоб згладити відсутність функціонального аналізу. В цей самий час у іншому руслі граматики народжується логічний аналіз, в якому ми впізнаємо основу сучасних граматичних функцій (підмет і атрибут).

XVII століття виявилось продуктивним на граматичні трансформації, але попереду ще багато етапів, щоб досягнути моделі, яку ми знаємо сьогодні. Грамматисти переслідують ідею здебільшого досконалої граматики з єдиними та абсолютними правилами.

Перспективи використання результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використаними у курсі історії французької мови, зокрема історії розвитку французької граматики, а також для підготовки різного роду наукових робіт. Нам видається перспективним досліджувати вплив соціально-політичного укладу Франції на граматичні трансформації французької мови у наступних століттях (XVIII, XIX, XX ст.)

Література:

1. Arnauld A., Lancelot Grammaire générale et raisonnée de Port-Royal. Paris : Perlet, 1803. 470 p. URL : <http://books.google.com.ua/books?id=Qe8FAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>. (25.01.2021)
2. Bodin J., Mairet G. (dir.) Les six livres de la République : un abrégé du texte de l'édition de Paris de 1583, 1 vol., Coll. «Le Livre de poche». Paris, France : Librairie générale française, 1993.
3. Bourdieu, P., Thompson J. B. Langage et pouvoir symbolique. Paris : Éd. du Seuil, 2014. 423 p.
4. Chifflet L. Essay d'une parfaite grammaire de la langue françoise. Bruxelles: chez Lambert Marchant, libraire, 1680. 302 p. URL: <http://books.google.fr/books?id=fWUTAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> (дата звернення 26.01.2021)
5. Ellul J. Absolutisme. Encyclopædia Universalis. URL: <https://www.universalis.fr/auteurs/jacques-ellul/> (10.02.2021)
6. Jouanna A. Le Pouvoir absolu : Naissance de l'imaginaire politique de la royauté, Gallimard, 2013, 448 p.
7. Maupas Ch. Grammaire et syntaxe françoise: contenant reigles bien exactes & certaines de la prononciation, orthographe, construction & usage de nostre langue, en faveur des estrangiers qui en sont desireux. Paris : chez Adrian Bacot, imprimeur, 1625. 360 p. URL : <http://books.google.com.ua/books?id=sfMmNBfLo4kC&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> (дата звернення 09.02.2021)
8. Piron S. La grammaire du français au XVIIe siècle. *Correspondance*. Coll. «Histoire de la grammaire». Vol. 14, n. 1, 2008. URL: <https://correspo.ccdmd.qc.ca/wp-content/uploads/2018/09/correspondance-pages-dhistoire-tendances-2008-2009-la-grammaire-du-francais-au-xviiie-siecle-.pdf> (12.02.2021)
9. Renard M.-A. Histoire de la langue française. XVIIème siècle. Avenir de la Langue Française. URL: <http://www.avenir-langue-francaise.fr/articles.php?pg=691> (25.01.2021)
10. Vaugelas C. F. de Remarques sur la langue françoise / Édition de W. Ayres-Bennett. Paris : Classiques Garnier, 2018. 940 p.